

Hassas Konular

Başlangıçtan İkinci Meşrutiyete Osmanlı'da yurt dışı eğitimi ve sonuçları

Mustafa Gençoğlu

29 Mart 2008

İlk olarak 1830'da bir devlet politikası olarak benimsenmiş olan yurtdışı eğitimi, Osmanlı / Türk modernleşmesinin önemli kanallarından birisini teşkil etmiştir. Lale Devri'yle birlikte yüzünü Batı'ya çeviren Osmanlı devlet adamları, yurtdışı eğitim vasıtasıyla modernleşme veya 'medeniyet projesi'ni yürütecek kadroların yetiştirilmesini amaçlamışlardır. Bunun için eğitim görmek üzere çeşitli alanlarda birçok kişi Avrupa'nın farklı ülkelerine gönderilmiştir. Bu bağlamda yurtdışı tahsiline gönderilenlerin sayılarının ve niteliklerinin tespitiyle, bunların hangi alanlarda nerelere gittikleri, başarı durumları, istihdamları ve katkılarının mahiyeti hakkındaki sorulara cevap verilebilmesi, ele alınan dönemdeki yurtdışı eğitime ışık tutmasının ötesinde bu hususta halen uygulanmakta olan politikalar için de faydalı olacaktır.

Osmanlı'da yurtdışı eğitime, II. Mahmud döneminde Koca Hüseyin Paşa'nın dört evlatlığının Paris'e gönderilmesiyle başlanmıştır. II. Meşrutiyet'e kadar çeşitli eğitim ve öğretim düzeylerinde 906 kişinin devlet bursuyla Avrupa'da tahsil gördüğü tespit edilmiştir. Bu öğrencilere sosyal ve kültürel açıdan bakıldığında, çoğunun orta gelir seviyesine mensup oldukları, doğum yerlerine itibar edildiğinde de çok farklı bölgelerden geldikleri görülür. Babalarının mevki ve mansıbından çok, okullarında başarılı olanların tercih edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, yüksek mevki sahibi olanların çocuklarının çoğunun da başarılı oldukları hesaba katılırsa, devlet bursuna bağlanmada, bariz bir iltimasın varlığına rastlanmamaktadır. Gönderilenlerin gitmeden önceki öğrenim durumları dikkate alındığında, hemen hepsinin İstanbul'da bulunan modern usulde kurulmuş okullardan mezun oldukları anlaşılır.

Batı'ya gönderilen öğrenciler arasında küçümsenemeyecek oranda (% 16.1) gayrimüslime rastlanmaktadır. Gayrimüslimlerin genel nüfusa oranı dikkate alınırsa bu hususta herhangi bir ayrımcılığın yapılmadığı anlaşılır. Yurtdışı tahsile gönderilen Gayrimüslimler içerisinde bilhassa Ermenilerin çoğunlukta oldukları da bir gerçektir.

Yurtdışındaki öğrenim safhasına geldiğimizde, bilhassa öğrenciler üzerinde ciddi bir denetim sorunu yaşandığı görülmektedir. Bunun için Paris'te çok daha önce düşünüldüğü halde kurulamayan Mekteb-i Osmanî ismini taşıyan bir okul açılmıştır. Paris'teki tüm öğrencilerin nezaretini de üstlenen Mekteb-i Osmanî, yaş büyüklüğü, dil öğrenmedeki güçlükler, bir türlü sağlanamayan disiplin gibi birbirine bağlı çeşitli sebeplerle başarısız olmuş ve kapatılmak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte uzun süreli olmayan birkaç inkıtanın dışında, ciddi ekonomik güçlüklerle rağmen, Batı'ya öğrenci gönderme politikasından vazgeçilmemiştir. Fakat son dönemlere kadar özellikle öğrencinin başarısızlığı durumunda, devletin yaptığı masrafların tazminine yönelik her hangi bir girişim de göze çarpmamaktadır. Bu konuda ilk adım II. Abdülhamid döneminde atılmış, yurtdışı öğrenimi hakkında daha sonraki düzenlemelere de esas teşkil edecek kapsamlı bir nizamname layihası hazırlanmıştır (1894). Bu durum aynı zamanda yurtdışı eğitimin sistemli ve şümüllü bir program çerçevesinde ele alınmadığının da önemli bir göstergesidir.

Son dönemlerde II. Abdülhamid rejimine karşı yükselen Jön Türk muhalefeti, Osmanlı Devleti'nin yurtdışı eğitim politikalarını etkilemiştir. Bilhassa Fransa'daki Jön Türklerin faaliyetlerinin önüne geçilebilmesi adına Paris ve Cenevre'de çeşitli okullarda öğrenim gören birçok Jön Türk'e bir bakıma siyasi rüşvet olarak addedilebilecek öğrenci bursu bağlanmıştır.

En fazla öğrencinin gönderildiği ülke Fransa olmuş, son dönemlerde bu hususta Almanya da ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Nitekim söz konusu süreçte Fransa % 55,6 ile başı çekerken, bu ülkeyi sırasıyla Almanya (% 22,8), İngiltere (% 9,3), Avusturya (% 7,9) ve diğerleri takip etmiştir. Bu oranlara hangi ülkeye gittikleri belirlenemeyen % 1,9'u da katmamız gerekiyor. Özellikle askeri alanda ihtisas yapmak üzere Almanya'ya çok sayıda subay gönderilmiş

ve bu da Osmanlı ordusunda ciddi bir Alman etkisinin oluşmasına yol açmıştır. 19. yüzyılın parlayan yıldızı Paris'in tüm Avrupa ve dünya için kültür, bilim ve sanatta bir cazibe merkezi olması, Fransa'nın yurtdışı tahsildeki önceliğinin başlıca sebeplerinden biridir. Diğer taraftan bu ülkede öğrenim gören öğrenciler vasıtasıyla Batı bilim ve kültürünün Fransız veçhesi ülkeye taşınmıştır. Öğrenci gönderilen ülke seçiminde, uluslar arası ilişkilerin rolünün yanında öğrenim maliyetleri ve öğretim kurumlarının kalitesine de itibar edilmiştir. Bu bakımdan denizcilik konusunda tercih edilen İngiltere'ye pahalı oluşu sebebiyle diğer alanlarda pek öğrenci gönderilmemiştir. Dolayısıyla özellikle disiplinli ve yüksek teknolojilerle donanmış ve Avrupa'nın iddialı ordularından birine sahip Prusya'nın (Almanya) yeğlenmesi de boşuna değildir.

Devlet bursu verilen öğrenciler, askeri eğitimde, temel ve sosyal bilimlerde, tıp ve sağlık, teknik ve mühendislik, ziraat ve veterinerlik ile güzel sanatlar gibi hemen her alanda Avrupa'nın en önemli eğitim kurumlarında öğrenim görmüşlerdir. Ele alınan tarihi süreçte, 58 kişinin başarısız olduğu tespit edilmiştir. Bu da toplam sayının % 6,28'ine tekabül ettiğine göre ciddi bir başarısızlıktan söz edilemez.

Yurtdışı tahsillilerin istihdamına bakıldığında ise özellikle onların yetiştikleri alanlarda ve devletin ihtiyaç duyduğu yerlerde görevlendirildikleri ve bu konuda ciddi bir gecikme veya sorun yaşanmadığı göze çarpmaktadır. Hatta azami faydanın sağlanabilmesi adına başarısız olanlardan bile devlet kadrolarına yerleştirilenler olmuştur. Yurtdışı tahsilliler, özellikle ülkedeki modern eğitim kurumlarına atanarak, yavaş yavaş yabancı öğretim elemanlarının yerini almışlar ve böylece ileride teşekkül edecek milli eğitimin ilk nüvelerini atmışlardır. Gerek askeri ve gerek mülki olarak çok önemli rütbe ve mevkilere ulaşmışlar, içlerinden sadrazamlar, nazırlar, milletvekilleri, bazı önemli kurum müdürleri ve ordu komutanları çıkmıştır.

İncelenen yetmiş sekiz yıllık süreçte, en yeni bilgi, beceri ve teknolojiler Batı'ya gönderilen öğrenciler vasıtasıyla ülkeye taşınmıştır. Hatta bazıları yaratıcı zihniyetle önemli keşif veya icatta bulundular. Fakat devletin, herkesten beklentisinin bu yönde olmayışı veya sadece taşıyıcılıkla yetinir oluşu, köklü ve özgün bir bilimsel anlayışın tutunmasına engel olmuştur. Bilginin üretimi ve dönüşümü yolunda, bazı pırıltılar mevcut olmasına karşın, bunların cılız ve münferit çabalarla sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu meselenin ciddi bir devlet politikasıyla genele teşmili başarılamamıştır. Dolayısıyla modernleşmenin ithalci yönü, birkaç istisnai örneğin dışında, yurtdışı tahsilliler tarafından da aşılamamıştır. Her ne kadar öncü konuma sahip olmaları itibarıyla bugünkü gelinen noktada Türk modernleşmesine yaptıkları katkıyı inkâr etmesek de onlar vasıtasıyla, Batı'nın bilgi ve teknolojisinin ülkeye taşınması veya tanıtılmasının ötesine geçilemediğini de kabul etmeliyiz.

Mustafa Gençoğlu, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü öğretim elemanıdır.

KÖKSAV E-Bülteni, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (KÖKSAV) tarafından çıkarılmaktadır. KÖKSAV bağımsız ve bağlantısız, günlük siyasî konumu olmayan bir kurumdur; merkezine Türkiye ve Türk dünyasını alarak araştırmalarını ulusal ve uluslar arası sosyal, siyasî ve stratejik konulara yoğunlaştırır, araştırma ve incelemeler yapar. Dolayısıyla, bu yayında ifade edilen bütün görüşler, değerlendirmeler ve varılan sonuçlar yalnızca yazarlarına aittir.

© 2008, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı. Bütün hakları saklıdır.